

Angst en Slachtofferschap van Pesten

Ellemieke Hetebrij, 3364496

Ildi Hummelink, 3949311

Alinda Jansen, 4038657

Mariëlle Tiel Groenestege, 3955931

Bachelorthesis

Universiteit Utrecht

Datum: 10 juni 2013

Thesisbegeleider: Q.A.W. Raaijmakers

Faculteit: Sociale Wetenschappen

Samenvatting

Bij adolescenten is er een relatie tussen symptomen van angst en gepest worden. *Doel:* Het doel van dit onderzoek is inzicht krijgen in de relatie tussen de symptomen van vier verschillende angstvormen (sociale angst, panische angst, separatieangst en schoolangst) en het slachtoffer zijn van pesten bij adolescenten. Er wordt nagegaan of er een verband is tussen de symptomen van vier verschillende angstvormen en het slachtoffer zijn van pesten wanneer er gecontroleerd wordt voor de andere drie vormen. Tevens wordt er gekeken naar het moderatie effect van sekse.

Methode: Om de vier angstvariabelen te meten is de SCARED vragenlijst afgenomen en om de variabele gepest worden te meten is een pestvragenlijst van tien items samengesteld. De vragenlijsten zijn afgenomen bij 560 adolescenten (11-12,7 jaar) met opleidingsniveau HAVO en/of VWO. *Resultaten:* Uit het onderzoek blijken symptomen van schoolangst en panische angst, gecontroleerd voor de andere vormen van angstsymptomen, significantie voorspellers voor gepest worden. Er is een moderatie-effect door sekse gevonden bij symptomen van schoolangst (sterker effect bij meisjes) en panische angst (sterker effect bij jongens) als voorspeller van gepest worden.

Conclusie: Deze studie bevestigt de samenhang tussen alle angstvormen en gepest worden. Panische angst en schoolangst zijn, zoals verwacht, significante voorspellers. Naar sociale angst en separatieangst is meer onderzoek nodig. Tevens is vervolgonderzoek geïndiceerd naar het moderatie-effect door sekse binnen de relatie tussen separatieangst en gepest worden en tussen panische angst en gepest worden.

Steekwoorden: angstsymptomen, sociale angst, schoolangst, separatieangst, panische angst, gepest worden, sekse.

Inleiding

Symptomen van angst en gepest worden

Volgens Hale, Raaijmakers, Muris en Meeus (2005) is angst onder adolescenten een wijdverbreid fenomeen. In een onderzoek van Ollendick, Yang, King en Dong (1996) onder kinderen met verschillende nationaliteiten werden gemiddeld maar liefst veertien angsten gerapporteerd. In een onderzoek onder Nederlandse kinderen blijkt dat de angsten in de kindertijd bij meer dan 20% serieuze angstproblemen reflecteren (Muris, Merckelbach, Mayer, & Prins, 2000).

De adolescentie wordt gezien als een kritische periode in de sociale ontwikkeling waarin relaties met leeftijdsgenoten een belangrijke rol spelen (La Greca & Harrison, 2005). De overgang naar de middelbare school waarin adolescenten nieuwe vriendschapsnetwerken ontwikkelen, veroorzaakt vaak veel stress (Nansel et al., 2001). Pesten wordt wereldwijd als een groot probleem gezien bij deze doelgroep (Arseneault, Bowes, & Shakoor, 2009; Frisé, Hasselblad, & Holmqvist, 2012). De studie van Jansen, Veenstra, Ormel, Verhulst en Reijneveld (2011) toont aan dat 20 tot 54% van de kinderen op school betrokken is bij pesterijen. Een adolescent wordt gepest wanneer hij of zij herhaaldelijk blootgesteld wordt aan negatieve acties van één of meerdere personen. Onder negatieve acties wordt het opzettelijk toebrengen van pijn of ongemak verstaan dat plaatsvindt in een fysieke openlijke vorm zoals slaan, schoppen en schelden of een relationele indirecte vorm zoals manipuleren, buitensluiten en roddelen (Grills & Ollendick, 2002). Nansel en collega's (2001) geven aan dat veel adolescenten een milde tot extreme vorm van gepest worden ervaren. Herhaalde blootstelling aan schadelijke situaties zoals pesten zorgt ervoor dat jonge adolescenten extra waakzaam zijn voor de mening van anderen (Grills & Ollendick, 2002).

Angst wordt steeds meer herkend als belangrijke psychiatrische stoornis onder adolescenten (Clark, Smith, Neighbors, Skerlec, & Randall, 1994; Ollendick, King, & Muris, 2002). Angstsymptomen komen niet alleen in klinische populaties voor, maar ook bij adolescenten uit de algemene populatie (Ollendick, 2002), waarbij meisjes over het algemeen angstiger zijn dan jongens (Grills & Ollendick, 2002; Van Oort, Greaves-Lord, Verhulst, Ormel, & Huizink, 2009). Dit onderzoek richt zich specifiek op symptomen van sociale angst, separatieangst, schoolangst en panische angst in relatie tot het slachtoffer zijn van pesten.

Sociale angst

Een sociale angst wordt gekenmerkt door een aanhoudende angst voor één of meer sociale omstandigheden waarin de persoon te maken heeft met onbekende mensen of mogelijke kritiek waarbij hij of zij zich vernederd of gegeneerd voelt. Blootstelling aan een dergelijke situatie veroorzaakt bijna altijd direct een angstreactie. Vaak worden deze situaties dan ook vermeden. In tegenstelling tot kinderen erkennen adolescenten dat

deze angst excessief en onnodig is. Een sociale angst ontwikkelt zich vaak in de vroege adolescentie en kan geleidelijk, maar ook abrupt na een vernederende ervaring ontstaan (American Psychiatric Association, 2000). Volgens de American Psychiatric Association ligt de prevalentie van een sociale angst tussen de 3 en 13%. De symptomen van sociale angst blijven meestal stabiel over de tijd bij adolescenten (Hale, Raaijmakers, Muris, Van Hoof, & Meeus, 2008), de hevigheid kan fluctueren afhankelijk van de aan- of afwezigheid van stressoren, zoals het geven van een spreekbeurt (American Psychiatric Association, 2000).

Symptomen van sociale angst en gepest worden

Een relatie tussen symptomen van sociale angst en gepest worden lijkt niet onwaarschijnlijk aangezien beide groepen kinderen gekarakteriseerd worden als internaliserende (op zichzelf gerichte) personen met een lage sociale status (Gladstone, Parker, & Malhi, 2006; Juvonen, Graham, & Schuster, 2003). In het onderzoek van Siegel en collega's (2009) is gevonden dat symptomen van sociale angst uniek en sterk geassocieerd zijn met gepest worden. Ranta, Kaltiala-Heino, Rantanen en Marttunen (2009) vonden dat 68% van de adolescenten met sociale angst gepest is door leeftijdsgenoten, vooral relationeel pesten is gerelateerd aan hogere mate van symptomen van sociale angst (Storch, Brassard, & Masia-Warner, 2003). Ook Juvonen en collega's (2003) vonden een hoge mate van sociale angstsymptomen bij slachtoffers van pesten, net als symptomen van eenzaamheid en depressie. Deze adolescenten worden vaak vermeden door klasgenoten, zijn het minst populair en hebben de meeste internaliserende problemen.

Er blijkt ook een relatie tussen het ontwikkelen van symptomen van sociale angst in de adolescentie en het rapporteren van gepest zijn in de kindertijd. Kinderen die sociale angst ervaren gaan sociale situaties vermijden, waardoor de ontwikkeling van hun sociale vaardigheden in gevaar loopt. Dit vergroot de kans op gepest worden. Ze ontwikkelen gedachten dat de wereld gevaarlijk is en dat ze weinig controle hebben over hun leven (Roth, Coles, & Heimberg, 2002). Ook Storch en collega's (2004) vonden dat moeilijkheden op het gebied van angst, eenzaamheid en depressie gerelateerd zijn aan gepest worden. Er is sprake van een duidelijke samenhang tussen symptomen van sociale angst en gepest worden.

Sekseverschillen

Er zijn geen eenduidige verschillen gevonden tussen jongens en meisjes wat betreft sociale angstsymptomen. Een aantal onderzoeken geeft aan dat meisjes meer symptomen van sociale angst ervaren dan jongens (Grills & Ollendick, 2002; Hale et al., 2008; Hale et al., 2005; Wittchen, Stein, & Kessler, 1999) en een aantal vond juist geen sekseverschillen (Erath, Flanagan, & Bierman, 2007; La Greca & Harrison, 2005; Ranta et al., 2009). Door Storch en collega's (2003) en Grills en Ollendick (2002) is onderzoek

gedaan naar sekseverschillen binnen de relatie tussen sociale angstsymptomen en gepest worden. Uit beide onderzoeken blijkt dat symptomen van sociale angst meer voorkomen bij zowel gepeste jongens als gepeste meisjes en deze relatie lijkt hetzelfde te verlopen.

Schoolangst

Schoolangst wordt gedefinieerd als een irrationele angst voor het naar school gaan of voor het op school zijn. Men vermijdt school voor weken of zelfs maanden (Chitiyo & Wheeler, 2006; Heath, 1985). Schoolweigering kan ook een symptoom zijn van separatieangst, maar beide hoeven niet altijd samen te gaan (McShane, Walter, & Rey, 2001). Over de directe aanleiding van de angst, een bepaald aspect van school dan wel het verliezen van een hechtingsfiguur, is men het nog niet eens. De prevalentie van kinderen met schoolangst ligt tussen de 1 en 8% van de schoolgaande populatie (Berry, Injejikian, & Tidwel, 1993).

Symptomen van schoolangst en gepest worden

Adolescenten schijnen na de overgang naar de middelbare school negatiever te zijn over school (Eccles, Midgley, & Adler, zoals geciteerd in Wigfield, Eccles, Iver, Reuman, & Midgley, 1993) en worden ook angstiger op dit gebied (Harter, Whitesell, & Kowalski, 1992). Mogelijk zijn dit risicofactoren voor het ontwikkelen van de symptomen van schoolangst. Er zijn verschillende onderzoekers die aangeven dat er symptomen van schoolangst gevonden worden bij slachtoffers van pesteringen (Fontaine & Reveillere, 2004; Kochenderfer & Ladd, 1996; Randa & Wilcox, 2012). Zowel Fremont (2003) als Armstrong en collega's (2001) geven aan dat er sprake is van samenhang tussen het ontwikkelen van schoolvermijdend gedrag en gepest worden.

Sekseverschillen

Onderzoeken naar sekseverschillen bij symptomen van schoolangst laten verschillende bevindingen zien. Er zijn studies die aangeven dat symptomen van schoolangst bij beide seksen evenveel voorkomen (Berg & Fielding, 1978; Wicks-Nelson & Israel, 2006), studies die gevonden hebben dat symptomen meer bij jongens voorkomen (Baker & Wills, 1978; Berg, Butler, & Pritchard, 1974), én studies die beweren dat de symptomen van angst meer bij meisjes voorkomen (Bell-Dolan, Last, & Strauss, 1990; Birmaher et al., 1997; Nichols & Berg, 1970). Door de verschillende bevindingen is het onduidelijk of de relatie anders verloopt bij jongens en meisjes.

Separatieangst

Separatieangst wordt omschreven als overmatige, langdurige en ongepaste angst om gescheiden te worden van primaire hechtingsfiguren. De angst is onrealistisch en aanhoudend. Het bijbehorende gedrag kan zich onder andere uiten in schoolweigering, het vermijden van alleen zijn, nachtmerries, het huis niet uit willen en lichamelijke klachten als het kind daadwerkelijk gescheiden wordt of dreigt te worden (American

Psychiatric Association, 2000). Separatieangst is een van de meest voorkomende angststoornissen bij kinderen (Doobay, 2008), maar komt minder voor bij adolescenten. De symptomen nemen af naarmate kinderen ouder worden (Clark et al., 1994; Cohen et al., 1993; Compton, Nelson, & March, 2000; Westenberg, Siebelink, Warmenhoven, & Treffers, 1999). De prognose is slechter als de diagnose pas gesteld wordt in de adolescentie, daarnaast zijn de symptomen van separatieangst bij adolescenten anders dan bij jongere kinderen. Bij kinderen ligt de nadruk op onrealistische angsten en nachtmerries, terwijl bij adolescenten schoolweigering en somatische klachten overheersen (Clark et al., 1994; Francis, Last, & Strauss, 1987). In de adolescentie gaan de symptomen vaak samen met andere stoornissen (Clark et al., 1994; Doobay, 2008), zoals andere angststoornissen, depressie, aandachttekortstoornis met hyperactiviteit (ADHD) en oppositioneel opstandige gedragsstoornis (ODD)(Kendall, Brady, & Verduin, 2001). Tevens kan separatieangst een belangrijke voorspeller zijn voor de ontwikkeling van een gegeneraliseerde angststoornis (GAS)(Clark et al., 1994; Doobay, 2008).

Symptomen van separatieangst en gepest worden

Wanneer er bij adolescenten sprake is van symptomen van separatieangst kunnen ze vaak niet meer zelfstandig en 'normaal' functioneren op school. Door een scheiding van het hechtingsfiguur is een leerling soms niet in staat op school lessen te volgen. Het is mogelijk dat de leerling in de adolescentie dermate veel moeite krijgt met zijn angsten dat het resulteert in vermijding van situaties die angst opleveren. Een strategie hiervoor is schoolweigering. Door weg te blijven op school vermijden ze de angst en verminderen de symptomen (American Psychiatric Association, 2000; Doobay, 2008; Hansen, Sanders, Massaro, & Last, 1998; Slee, 1994). De adolescent die niet meer naar school gaat, raakt verwijderd van leerkrachten en klasgenoten, waardoor het moeilijker wordt om de confrontatie met de schoolse situatie weer aan te gaan. Naast de symptomen van separatieangst zijn deze leerlingen bang voor de vragen van leeftijdsgenoten en leerkrachten over de afwezigheid op school (Doobay, 2008; Elliot, 1999). Adolescenten met deze symptomen leven vaak geïsoleerder dan andere kinderen, wat ze kwetsbaarder maakt en suggereert dat zij zich minder goed kunnen beschermen tegen pestgedrag. Zij vormen een interessant doelwit voor pesters. Het slachtofferschap van pestgedrag houdt de isolatie in stand of versterkt deze (Goldbaum, Craig, Pepler, & Connolly, 2003).

Sekseverschillen

Er is geen eenduidige mening over sekseverschillen bij symptomen van separatieangst. Sommige onderzoekers stellen dat meisjes meer symptomen vertonen dan jongens (Hale et al., 2008; Hansen et al., 1998; Hewitt et al., 1997). Eisen en Schaefer (2005) schrijven daarentegen dat de symptomen net zo veel voorkomen bij jongens als bij meisjes. Door de verschillende bevindingen is het moeilijk een conclusie te trekken, aanvullend onderzoek is wenselijk.

Panische angst

Bij panische angst is er sprake van zich herhalende en onverwachte paniekaanvallen. Het individu maakt zich aanhoudend zorgen over het hebben of krijgen van aanvallen en de bijkomende gedragingen. Panische angst ontstaat in de meeste gevallen in de adolescentie of het begin van de volwassenheid (Wicks-Nelson & Israel, 2009). Whitaker en collega's (geciteerd in Masi, Favilla, Mucci, & Millepiedi, 2000) vonden een prevalentie onder adolescenten, in de leeftijd van veertien tot zeventien jaar, van 0.6%. Panische angst komt vaak voor met agorafobie, angst om op plaatsen of situaties te zijn waaraan het moeilijk of beschamend is om te ontsnappen.

Symptomen van panische angst en gepest worden

Kennis over de kenmerken van de kinderen en hun omgeving vóóordat ze betrokken werden bij pesten is beperkt (Jansen et al., 2011). In een onderzoek naar de samenhang tussen angst in de adolescentie en pesten tijdens de kindertijd is naar voren gekomen dat 35% van de groep met panische angst rapporteerde ervaringen te hebben gehad met gepest worden (McCabe, Antony, Summerfeldt, Liss, & Swinson, 2003). Een lage zelfwaardering is bij kinderen zowel een risicofactor voor bang en angstig gedrag (Grills & Ollendick, 2002; Storch & Ledley, 2005; Vaughn et al., 2010), als voor gepest worden (Grills & Ollendick, 2002; Vuijk, Van Lier, Crijnen, & Huizink, 2006).

Bang en angstig gedrag, zoals een paniekaanval, maakt een kind kwetsbaar en wellicht eerder een slachtoffer van pesterijen, evenals teruggetrokken of onderdanig sociaal gedrag van kinderen. Kinderen die vaak dergelijk gedrag vertonen lopen een verhoogd risico om gepest te worden (Schwartz, McFadyen-Ketchum, Dodge, Pettit, & Bates, 1999). Ook volgens Sourander, Helstela, Helenius en Piha (2000) kan het hebben van emotionele en gedragsproblemen worden geassocieerd met gepest worden op latere leeftijd. Gedragsproblemen spelen een causale rol in het later slachtoffer worden van pesten, ook al zijn er alternatieve verklaringen (Schwartz et al., 1999), zoals dat mensen met mentale en fysieke gezondheidsproblemen gedrag van leeftijdsgenoten eerder ervaren als pesten (Cooper, Hoel, & Faragher, 2004).

Sekseverschillen

Wanneer wordt gekeken naar de symptomen van een panische angst is in bijna alle studies die onderzocht zijn door Goodwin en collega's (2005) gevonden dat er bij meisjes vaker sprake is van panische angst (1 tot 5,6%) dan bij jongens (0,6 tot 1,5%). Jongens zien het pesten meer als deel van hun sociale interactie zonder dat het hun zelfevaluatie beïnvloedt, meisjes internaliseren de mening van anderen waardoor ze een lagere eigenwaarde hebben en daarop volgend symptomen van angst ontwikkelen (Grills & Ollendick, 2002).

De vier angstvormen samengenomen in relatie met gepest worden

De uitgewerkte angstvormen hebben allemaal een sterke relatie met pesten. Dit kan verklaard worden doordat het voor alle angstvormen kenmerkend is dat situaties worden vermeden waarin de angst voorkomt (Goodwin et al., 2005). Dit zijn meestal sociale situaties, waardoor de ervaringen met de normatieve socialisatie weg vallen. Deze zijn noodzakelijk zijn voor het leren van gepaste sociale vaardigheden. Verder lijkt ook zelfwaardering een belangrijke rol te spelen, waarbij een lage zelfwaardering samenhangt met zowel angstig gedrag als met slachtoffer zijn van pesten. Er zijn indicaties dat de relatie tussen angst en pesten bi-directioneel is (Grills & Ollendick, 2002). Dit onderzoek richt zich op de samenhang tussen verschillende vormen van angst en gepest worden.

Doordat er, zoals blijkt uit de alinea hierboven, sprake is van eenzelfde mechanisme bij de vier angstvormen lijkt het aannemelijk dat er een bepaalde overlap bestaat tussen de vier angstvormen. De American Psychiatric Association (2000) noemt dat het onderscheid tussen angststoornissen klein is. De symptomen van de verschillende vormen van angst zullen in de normale populatie dicht bij elkaar liggen en er zal waarschijnlijk geen sprake zijn van unieke samenhang voor de verschillende vormen van angst en gepest worden. De grootste overlap kan verwacht worden tussen separatieangst en schoolangst die beide schoolweigering als belangrijk symptoom hebben (Chitiyo & Wheeler, 2006; Clark et al., 1994) en ook vaak samen voorkomen (McShane et al., 2001). Omdat de kans groot is dat het effect van één van deze vormen wegvalt wanneer gecontroleerd wordt voor elkaar, wordt ook gekeken of alle vier de angstvormen nog steeds samenhangen met gepest worden wanneer gecontroleerd wordt voor de andere angstvormen.

Het effect van sekse binnen de samenhang

In bovenstaande alinea's is te lezen dat de verschillende angstvormen bij jongens en meisjes niet evenveel voorkomen. Over het algemeen ervaren meisjes meer angst dan jongens (Grills & Ollendick, 2002; Van Oort et al., 2009). Wat betreft pesten worden veel adolescenten in meer of mindere mate blootgesteld aan pestervaringen (Nansel et al., 2001). Jongens zien pesten vaak meer als deel van hun sociale interactie zonder dat het hun zelfevaluatie beïnvloedt, meisjes internaliseren de mening van anderen waardoor ze een lagere eigenwaarde krijgen door pestervaringen. Een lage eigenwaarde leidt vaak tot angstig gedrag (Grills & Ollendick, 2002). Hierdoor lijkt het aannemelijk dat de samenhang tussen angst en gepest worden niet hetzelfde verloopt bij jongens en meisjes. De relatie zal waarschijnlijk sterker zijn bij meisjes. Deze verwachting wordt daarbij versterkt doordat het meer voorkomen van angst bij meisjes zorgt voor meer variantie in angstscores bij meisjes. Hierdoor is de kans op het vinden van samenhang bij meisjes groter.

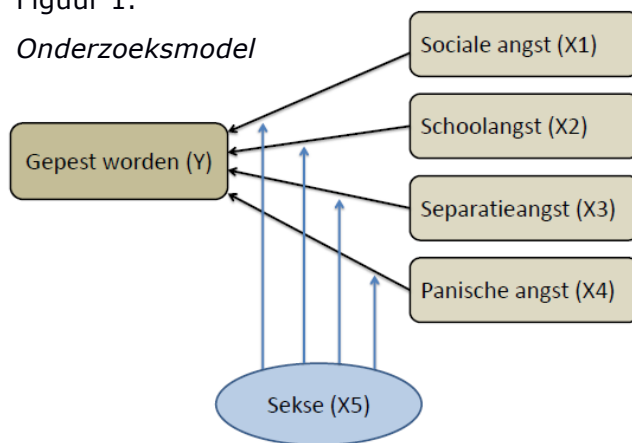
Onderzoeksopzet

Model en onderzoeksvragen

Het doel van dit kwantitatieve onderzoek is om inzicht te krijgen in de relatie tussen de symptomen van vier verschillende vormen van angst (sociale angst, panische angst, separatieangst en schoolangst) en het slachtoffer zijn van pesten. Uit bovenstaande literatuur is de centrale vraagstelling voor dit onderzoek ontstaan: "Is er een verband tussen de vier angstvormen (sociale angst, separatieangst, panische angst en schoolangst) en het slachtoffer zijn van pesten wanneer gecontroleerd wordt voor de andere drie angstvormen, en heeft sekse hierin een modererend effect?" Verwacht wordt dat de vier angstvormen positief correleren met gepest worden. Daarnaast wordt verwacht dat sekse binnen deze samenhangen een modererend effect heeft, de relatie wordt sterker verwacht bij meisjes. Het onderzoeksmodel staat weergegeven in figuur 1.

Figuur 1.

Onderzoeksmodel

De onderzoekshypothesen zijn:

1. Er wordt een positief verband verwacht tussen symptomen van sociale angst, gecontroleerd voor de andere drie angstvormen en slachtoffer zijn van pesten bij adolescenten.
  - 1a. In bovenstaande samenhang wordt er geen moderatie-effect door sekse verwacht.
2. Er wordt een positief verband verwacht tussen symptomen van schoolangst, gecontroleerd voor de andere drie angstvormen en slachtoffer zijn van pesten bij adolescenten.
  - 2a. In bovenstaande samenhang wordt een sterker effect bij meisjes verwacht.
3. Er wordt een positief verband verwacht tussen symptomen van separatieangst, gecontroleerd voor de andere drie angstvormen en slachtoffer zijn van pesten bij adolescenten.
  - 3a. In bovenstaande samenhang wordt een sterker effect bij meisjes verwacht.
4. Er wordt een positief verband verwacht tussen symptomen van panische angst, gecontroleerd voor de andere drie angstvormen en slachtoffer zijn van pesten bij adolescenten.
  - 4a. In de samenhang wordt een sterker effect bij meisjes verwacht.

Steekproef

Dit onderzoek is een onderdeel van een lopende studie naar identiteit en angst bij adolescenten. Er is in dit onderzoek sprake van een selecte, maar heterogene steekproef welke bestaat uit 560 leerlingen ($n = 560$). De kenmerken waarop de respondenten verschillen zijn onder andere sekse (53% meisjes en 47% jongens), leeftijd (minimum = 11 jaar, maximum = 15 jaar; $M = 12,7$ jaar; $SD = 0,73$ jaar), opleidingsniveau (11% HAVO, 22% VWO, 59% HAVO/VWO en 7% Gymnasium) en leerjaar (61% van de respondenten zat in eerste klassen en 39% in tweede klassen).

Onderzoeksprocedure

Er hebben 21 middelbare scholen deelgenomen aan het onderzoek. Zij hebben schriftelijk toestemming gegeven om mee te werken. De ouders van de leerlingen zijn middels een brief geïnformeerd. In verschillende eerste en tweede klassen (havo en vwo) is bij de leerlingen een gestructureerde vragenlijst afgenomen. De vragenlijst is onder schooltijd, gedurende een lesuur, afgenomen onder begeleiding van een van de onderzoekers. De adolescenten kregen direct voor de testafname een mondelinge toelichting waarbij er kort instructies werden gegeven.

Onderzoeksinstrumenten

SCARED

Om de vier angstvariabelen, respectievelijk symptomen van *sociale angst*, *schoolangst*, *separatieangst* en *panische angst* meten wordt gebruik gemaakt van de Nederlandstalige versie van de SCARED-vragenlijst (Screen for Child Anxiety Related Emotional Disorders)(Hale et al., 2005). De SCARED is een zelfrapportage waarbij symptomen van vijf verschillende angststoornissen bij kinderen en adolescenten worden gemeten namelijk: paniekstoornis (PS), schoolangst (SA), separatieangststoornis (SAS), sociale fobie (SF) en gegeneraliseerde angststoornis (GAS). Binnen dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van de eerstgenoemde vier subschalen die overeenkomen met de te meten variabelen. De gemeten angststoornissen komen duidelijk overeen met de angststoornissen volgens de Diagnostic Statistical Manual (DSM-IV-TR), uitgezonderd schoolangst. De subschaal PS bestaat uit negen items en meet symptomen van panische angst, een voorbeelditem is: "*Ik ben bang om een angstaanval te krijgen*". De subschaal SA bestaat uit vier items en meet symptomen van een schoolangst, een voorbeelditem is: "*Ik maak me zorgen over naar school gaan*". De subschaal SAS meet symptomen van separatieangst en bestaat uit acht items, een voorbeelditem is: "*Ik maak me zorgen dat er iets ergs met mijn ouders gebeurt*". De laatste gebruikte subschaal, SF, bestaat uit vier items en meet symptomen van sociale angst, een voorbeelditem is: "*Ik vind het moeilijk om met mensen te praten die ik niet ken*". De antwoordcategorieën van de verschillende items binnen deze subschalen zijn opgebouwd uit een driepunts-Likertschaal met de antwoordmogelijkheden 1 (nooit), 2 (soms) en 3 (vaak).

Door Hale en collega's (2005) is onderzoek gedaan naar de psychometrische kenmerken van deze Nederlandse versie. Hieruit bleek dat de structuur van de vijf factoren goed terug te vinden was. Binnen dit onderzoek is door middel van een factoranalyse gekeken naar de constructvaliditeit van de verschillende angstvormen. Voor alle variabelen is gekeken of de antwoordcategorieën in dezelfde richting gecodeerd zijn en of alle items binnen een variabele eenzelfde onderliggende factor hebben. Betreffende de panische angst verklaren de items 26,02% van de variantie met factorladingen variërend van .32 tot .65, voor schoolangst 47,48% met factorladingen variërend van .56 tot .78, voor sociale angst 61,72% met factorladingen variërend van .73 tot .82 en voor separatieangst 30,43% met factorladingen variërend van .38 tot .64.

Verder is de betrouwbaarheid van de vier gebruikte subschalen voldoende tot goed te noemen in het onderzoek naar de psychometrische kenmerken (Hale et al., 2005). Hale en collega's (2005) vonden de volgende Cronbach alpha's bij de vier schalen, PS: 0.81-0.90; SA: 0.64-0.74; SAS: 0.68-0.77; SF: 0.85-0.88. In dit onderzoek zijn de Cronbach alpha's van de verschillende subschalen PS: .74, SA: .56, SAS: .65 en SF: .79. De betrouwbaarheid in dit onderzoek is wat aan de lage kant, wat te maken zal hebben met het geringe aantal items. Er zal daarom rekening gehouden moeten worden met een wat minder betrouwbaar resultaat en conclusies moeten met enige voorzichtigheid getrokken worden. COTAN hanteert als minimumwaarde voor een voldoende van de betrouwbaarheid een score van .60.

Pestvragenlijst

De variabele *slachtoffer van pesten* wordt gemeten met een tiental items uit subschaal "slachtoffer-perspectief" van de Pestvragenlijst van Van Hattum (1997). Deze vragenlijst bestaat uit twee subschalen namelijk het 'dader-perspectief' en het 'slachtoffer-perspectief'. Deze indeling is in het onderzoek van Van Hattum (1997) door middel van factoranalyse bevestigd. De subschaal 'slachtoffer-perspectief' bestaat uit veertien items waaruit een selectie van tien items gemaakt moest worden. Hierbij is als selectiecriteria gekeken naar de inhoud van de items, deze moest aansluiten bij de doelgroep in dit onderzoek. Uiteindelijk zijn de items 2, 3, 5, 6, 10, 12, 13, 14, 19 en 20 opgenomen in de vragenlijst. De antwoordcategorieën van deze items zijn opgebouwd uit een vijfpunts-Likertschaal: helemaal niet waar (1), niet waar (2), er tussen in (3), waar (4), helemaal waar (5). Voorbeelditems zijn: "Ik word vaak gepest in mijn groep" en "Ik ben soms wel eens bang voor de andere kinderen uit mijn groep". Van Hattum (1997) vond in haar onderzoek bij de subschaal "slachtoffer-perspectief" een Cronbach alpha van .92. In dit onderzoek was de Cronbach alpha van de tien geselecteerde items .88. Uit factoranalyse blijkt dat de factor, gepest worden, 50,38% variantie in de items scores kan verklaren met factor-ladingen variërend van .53 tot .79.

Data-analyse

Om het hierboven beschreven onderzoeksmodel, weergegeven in figuur 1, te toetsen, wordt er gebruik gemaakt van een aantal analyses. Als eerste wordt gecontroleerd of de vier angstvormen correleren met zowel gepest worden als met elkaar met behulp van de Pearson analyse. Vervolgens kan het onderzoeksmodel getoetst worden met behulp van een multiële regressieanalyse waarbij gekeken wordt of de verschillende angstvormen apart significante voorspellers blijven wanneer er gecontroleerd wordt voor het effect van de andere angstvormen. Als laatste zal worden gekeken of er een effect is van sekse als moderator. Door twee aparte multiële regressieanalyses uit te voeren voor jongens en meisjes, kan gecontroleerd worden of de verschillende regressiecoëfficiënten (B) van meisjes en jongens buiten de betrouwbaarheidsintervallen van elkaar vallen. Wanneer dit het geval is, is er sprake van een moderatie-effect door sekse.

Resultaten

Beschrijvende statistieken

In tabel 1 staan de gemiddelde samengestelde scores van alle variabelen over de totale steekproef. Deze resultaten laten zien dat de respondenten over het algemeen laag scoren op de symptomen behorende bij de verschillende angstvormen: het gemiddelde ligt dichterbij 'nooit angstig' dan bij 'vaak angstig'. Voor de variabele gepest worden ligt de gemiddelde score dichterbij 'helemaal niet waar' dan bij 'helemaal waar'.

Tabel 1.

Beschrijvende statistieken voor variabelen

Groep	M	SD	Minimum	Maximum	N
1. Sociale angst	1.75	0.53	1.00	3.00	560
2. Schoolangst	1.28	0.33	1.00	3.00	560
3. Separatieangst	1.32	0.27	1.00	2.63	560
4. Panische angst	1.22	0.21	1.00	2.23	560
5. Gepest worden	1.34	0.49	1.00	4.10	560

Noot. Bij 1 t/m 4 theoretisch minimale score = 1.00, theoretisch maximum = 3.00. Bij 5 theoretisch minimum = 1.00, theoretisch maximum = 5.00.

Samenhang tussen de angstvormen en gepest worden

Om aan te tonen of er samenhang is tussen de verschillende variabelen is er gebruik gemaakt van Pearson correlaties. In tabel 2 is te zien dat er in dit onderzoek enkel sprake is van positieve samenhang, variërend van coëfficiënten met een waarde van .211 tot .481. Daarnaast correleren alle vormen van angst met gepest worden en met elkaar. De grootste overlap bestaat tussen de variabelen separatieangst en panische angst ($r = .481$), gevolgd door schoolangst en gepest worden ($r = .433$). De minste

samenhang wordt gevonden tussen de variabelen sociale angst en gepest worden ($r = .211$) en schoolangst en separatieangst ($r = .218$).

Tabel 2.

Pearson correlaties voor variabelen

	Sociale angst	Schoolangst	Separatieangst	Panische angst	Gepest worden
Sociale angst	1	.228	.275	.350	.211
Schoolangst		1	.218	.267	.433
Separatieangst			1	.481	.264
Panische angst				1	.353

Noot. Alle correlaties zijn significant ($p < .001$).

Het effect van de verschillende vormen van angst op gepest worden

Om te kijken of er sprake is van samenhang is tussen verschillende vormen van angst en gepest worden is er een regressieanalyse uitgevoerd. Alle vier de vormen van angst zijn in één regressiemodel samengenomen om te kijken naar de bijdrage van vier angstsymptomen gecontroleerd voor de andere angstsymptomen. Niet alle angstvormen zijn significante voorspellers van gepest worden (tabel 3). De symptomen van een sociale angst en separatieangst zijn, gecontroleerd voor de andere angstvormen, geen significante voorspellers voor gepest worden. Symptomen van schoolangst en panische angst zijn, wanneer gecontroleerd wordt voor de symptomen van andere vormen van angst, wel significante voorspellers. Hierbij lijkt het dat symptomen van schoolangst de sterkste voorspellers zijn voor gepest worden bij adolescenten. Het verschil tussen beide significante voorspellers is echter niet significant aangezien de beide regressiecoëfficiënten (B) binnen elkaars betrouwbaarheidsinterval vallen. Het hele model met alle vier de vormen van angstsymptomen samen voorspelt 25,5% van de variantie in gepest worden. Dit effect kan als groot geïnterpreteerd worden, hoe meer angst een adolescent heeft, hoe meer kans op het slachtoffer worden van pesten.

Tabel 3.

Multipiele regressieanalyse verklarende variabelen voor gepest worden

	B	CI van B	β	p
Sociale angst	0.034	[-0.040, 0.107]	.036	.368
Schoolangst	0.533	[0.418, 0.648]	.353	<.001
Separatieangst	0.140	[-0.014, 0.294]	0.76	.074
Panische angst	0.495	[0.292, 0.697]	.210	<.001

Noot. $R^2 = .255$, CI van $B = 95\%$ betrouwbaarheidsinterval.

Het moderator effect van sekse

Tot slot wordt er gekeken naar het effect van sekse op de samenhang tussen de verschillende angstvormen en gepest worden. Het onderzoeksmodel zoals weergegeven in figuur 1 wordt getoetst door twee aparte regressieanalyses uit te voeren voor jongens en voor meisjes. De resultaten zijn terug te vinden in tabel 4.

Zoals beschreven bij het effect van verschillende vormen van angstsymptomen op gepest worden zijn alleen de variabelen schoolangst en panische angst significante voorspellers. In tabel 4 valt op te maken dat de variabelen schoolangst, separatieangst en panische angst significante voorspellers zijn voor gepest worden, wanneer er alleen naar jongens wordt gekeken. Wat betreft meisjes is alleen schoolangst een significante voorspeller.

Tabel 4.

Regressie coëfficiënten per sekse van de verschillende angstvormen in relatie tot de variabele gepest worden

Sekse	Angst	<i>B</i>	CI van <i>B</i>	β	<i>p</i>
Jongens <i>n</i> = 264	Sociale angst	0.025	[-0.088, 0.138]	.025	.660
	Schoolangst	0.328	[0.147, 0.508]	.196	<.001
	Separatieangst	0.308	[0.051, 0.566]	.135	.019
	Panische angst	1.199	[0.833, 1.564]	.377	<.001
Meisjes <i>n</i> = 296	Sociale angst	0.015	[-0.077, 0.108]	.018	.741
	Schoolangst	0.650	[0.507, 0.793]	.469	<.001
	Separatieangst	0.137	[0.051, 0.325]	.082	.152
	Panische angst	0.233	[0.001, 0.466]	.117	.051

Noot. R^2 Jongens = .294, R^2 Meisjes = .309, CI van *B* = 95% betrouwbaarheidsinterval.

De variabele panische angst kan voor meisjes ook als voorspeller gezien worden, echter is de *p*-waarde .051 en wordt de grenswaarde $p < .05$ net niet overschreden. Eerder werd benoemd dat wanneer er niet voor sekse wordt gecontroleerd, schoolangst en panische angst significante voorspellers zijn. Opvallend is dat bij jongens de variabele separatieangst ook een significante voorspeller van gepest worden is. Wat ook opvalt is dat bij jongens drie angstvormen een significant effect hebben terwijl bij meisjes alleen schoolangst significant is. Wat betreft jongens wordt 29,4% van de variantie in gepest worden verklaard door het gehele model met alle angsten samen, dit betreft een groot effect. Ook het effect van de sekse meisjes is groot, 30,9% van de variantie in gepest worden wordt verklaard door het hele model. De verklaarde variantie in gepest worden door alle angstvormen is voor beide seksen bijna gelijk.

Vervolgens is gekeken of er sprake is van een moderatie-effect door sekse, of de samenhang tussen de angstvormen en gepest worden er anders uitziet voor jongens dan voor meisjes. Dit is gedaan door te controleren (aan de hand van tabel 4) of de verschillende regressiecoëfficiënten (B) van jongens en meisjes buiten de betrouwbaarheidsintervallen van elkaar vallen. Voor de variabelen sociale angst en separatieangst is geen moderatie-effect door sekse gevonden in de samenhang met gepest worden. Het effect bij beide seksen verloopt niet anders. Er is wel een moderatie-effect door sekse gevonden bij de variabelen schoolangst en panische angst in de samenhang met gepest worden. Tussen beide seksen is er een significant verschil gevonden. Bij de variabele schoolangst is het effect bij meisjes sterker dan bij jongens. Bij de variabele panische angst is het effect juist sterker bij jongens dan bij meisjes.

Conclusies en discussie

Wanneer gekeken wordt naar de vooraf gestelde verwachtingen, kunnen een aantal conclusies getrokken worden. Alle angstvormen correleren met gepest worden. Dit komt overeen met wetenschappelijk onderzoek waarin werd gevonden dat het hebben van emotionele en gedragsproblemen geassocieerd kan worden met gepest worden op latere leeftijd (Sourander et al., 2000). Door Cooper en collega's (2004) werd geopperd dat er sprake zou kunnen zijn van alternatieve verklaringen, bijvoorbeeld dat mensen met mentale en fysieke gezondheidsproblemen gedrag van leeftijdsgenoten eerder ervaren als pesten. Deze alternatieve verklaring is in dit onderzoek niet uitgesloten.

Significante voorspellers: schoolangst en panische angst

Wanneer gecontroleerd wordt voor de andere angstvormen zijn symptomen van schoolangst en panische angst significante voorspellers voor gepest worden. Adolescenten die symptomen van deze vormen van angst rapporteren, hebben daarmee een verhoogde kans om gepest te worden. Dit komt overeen met de literatuur. Symptomen van panische angst en pesten beïnvloeden elkaar (McCabe, Antony, Summerfeldt, Liss, & Swinson, 2003) en Fremont (2003) bevestigt dat schoolvermijgend gedrag en gepest worden met elkaar samenhangen.

Geen significantie voorspellers: sociale angst en separatieangst

Wanneer gecontroleerd wordt voor de andere drie angstvormen zijn de symptomen van sociale angst en separatieangst geen significante voorspellers voor gepest worden. Dit komt niet overeen met de verwachtingen gebaseerd op eerder onderzoek waaruit bleek dat symptomen van sociale angst uniek en sterk geassocieerd zouden zijn met deze vorm van angst (Juvonen et al., 2003; Ranta et al., 2009; Siegel et al., 2009). Het kan zijn dat adolescenten die momenteel gepest worden niet direct symptomen van een sociale angst ontwikkelen, maar dat dit pas later gebeurt zoals ook bleek uit de retrospectieve onderzoeken van Roth en collega's (2002) en Storch en collega's (2004).

Separatieangst komt bij jongeren maar weinig voor (Clark et al., 1994; Cohen et al., 1993; Compton et al., 2000; Westenberg et al., 1999). Onderzoekers stellen dat separatieangst een belangrijke voorspeller kan zijn voor de ontwikkeling van gegeneraliseerde angst (Clark et al., 1994; Doobay, 2008). Het kan zijn dat separatieangst bij adolescenten in dit onderzoek geen significante voorspeller is gebleken doordat separatieangst zich in de adolescentie ontwikkeld kan hebben tot gegeneraliseerde angst. Om hierover een uitspraak te doen is er echter meer onderzoek nodig naar het verband tussen deze vorm van angst en gepest worden.

De meest aannemelijke verklaring waarom separatieangst en sociale angst geen significante voorspellers zijn, is dat er sprake is van overlap tussen de verschillende vormen van angst, waardoor het effect van sociale angst en separatieangst wegvalt. Wanneer er uiteindelijk gecontroleerd wordt voor die gemeenschappelijke variantie houden alleen schoolangst en panische angst unieke voorspellende variantie over. Dit komt overeen met de verwachting dat er overlap zou kunnen zijn tussen de verschillende angstvormen en vooral tussen separatieangst en schoolangst. Dit is mogelijk niet eerder aangetoond, omdat in eerder onderzoek niet gecontroleerd is voor andere vormen van angst. Verder onderzoek naar hoe deze overlap er precies uitziet zou meer inzicht moeten geven in de relatie tussen de vier angstvormen en gepest worden.

De invloed van sekse

Opvallend is dat wanneer er gecontroleerd wordt voor het effect door sekse, de variabele separatieangst bij jongens, naast panische angst en schoolangst, ook een significante voorspeller van gepest worden blijkt. Dit komt niet overeen met de verwachting. Het zou kunnen zijn dat onder jongens de angst om gescheiden te worden van een hechtingsfiguur minder geaccepteerd is dan bij meisjes. Het past niet in het algemene beeld dat men heeft van jongens, deze behoren namelijk stoer en/of macho te zijn. Hierdoor kunnen jongens die symptomen van separatieangst laten zien eerder het doelwit van pesterijen worden, ze worden eerder gezien als 'slappeling'.

Bij meisjes is in dit onderzoek juist alleen schoolangst een significante voorspeller van gepest worden. Angstig gedrag zou meer geaccepteerd kunnen zijn gezien het algemene zachte beeld dat men van meisjes heeft. Hierdoor zijn ze misschien niet direct het doelwit van pesten wanneer ze angstsymptomen laten zien. Verder onderzoek naar deze mogelijke verklaring is nodig om daadwerkelijk te kijken of de specifieke seksebeeldvorming hierop van invloed zijn.

Moderatie-effect: schoolangst en panische angst

Er is een moderatie-effect door sekse gevonden bij de variabelen schoolangst en panische angst in samenhang met gepest worden. Bij de variabele schoolangst is, zoals verwacht, het effect bij meisjes sterker dan bij jongens. Bij de variabele panische angst is het effect juist sterker bij jongens dan bij meisjes terwijl verwacht werd dat het effect

sterker zou zijn bij meisjes. Deze verwachting is echter gebaseerd op twee verschillende uitspraken: jongens zien pesten meer als deel van de sociale interactie zonder dat het invloed heeft op hun zelfevaluatie en eigenwaarde welke weer van invloed is op het ontwikkelen van angst (Grills & Ollendick, 2002) en panische angst komt vaker voor bij meisjes (Goodwin et al., 2004). Echter, deze laatste uitspraak stelt slechts iets over de prevalentie en niets over de gevolgen van panische angst op pesten waardoor er wellicht ten onrechte verwacht werd dat het effect bij meisjes daardoor sterker zou zijn. Waarom het effect bij jongens juist sterker is, zou eveneens verklaard kunnen worden door bovenstaande verklaring dat symptomen van een panische angst bij jongens minder geaccepteerd worden dan bij meisjes en dat zij daardoor sneller het doelwit van pesterijen zijn. Verder onderzoek hiernaar is nodig om dit moderatie-effect door sekse daadwerkelijk te kunnen verklaren.

Geen moderatie-effect: sociale angst en separatieangst

Voor de variabelen sociale angst en separatieangst is geen moderatie-effect door sekse gevonden in de samenhang met gepest worden. Wat betreft sociale angst komt dit gevonden resultaat overeen met literatuur waaruit blijkt dat sekse geen modererend effect heeft binnen de relatie tussen sociale angst en gepest worden (Grills & Ollendick, 2002; Storch, Brassard, & Masia-Warner, 2003). Zowel bij jongens als bij meisjes verloopt deze relatie hetzelfde. Voor de variabele separatieangst werd een sterker effect bij meisjes verwacht. De verwachting gebaseerd op het feit dat meisjes over algemeen angstiger zouden zijn en dat bij meisjes pesten meer effect heeft op hun eigenwaarde waardoor ze ook meer angst zouden hebben, gaat voor dit onderzoek niet op. Vervolg onderzoek naar het moderatie effect door sekse binnen de relatie tussen separatieangst en gepest worden is wenselijk om hier meer inzicht in te geven.

Beperkingen van het onderzoek

In wetenschappelijk onderzoek worden indicaties gevonden dat de relatie tussen de verschillende vormen van angst en gepest worden bi-directioneel is (Siegel et al., 2009; Storch et al., 2005). Dit onderzoeksmodel beperkt zich tot één richting: het effect van de vier angstvormen op gepest worden. Gezien beperkingen in omvang en tijd is het niet mogelijk om longitudinaal onderzoek uit te voeren en uitsluitel te geven over de eventuele bi-directionele relatie tussen de verschillende variabelen. Dit maakt dat er niet met zekerheid gezegd kan worden hoe de exacte relatie verloopt tussen de verschillende vormen van angst en gepest worden, daar is aanvullend onderzoek voor nodig.

Daarnaast is gebruik gemaakt van een vragenlijst, een zelfrapportage van de adolescenten. Dit zou kunnen leiden tot hoge verbanden aangezien alle gegevens van dezelfde informant komen. Door de vragenlijst te combineren met andere onderzoeksmiddelen en andere informanten zou een completer beeld geschetst kunnen worden. Er kan dus geopperd worden dat de generaliseerbaarheid van de onderzoeksresultaten

beperkt is. Echter zijn adolescenten zelf de belangrijkste bron, zij geven zelf het beste hun eigen situatie weer. Kennis van ouders en leerkrachten is voornamelijk afhankelijk van de informatie die de adolescent geeft (Reitz, Prinzie, Dekovic, & Buist, 2008). Wat betreft zelfrapportage van probleemgedrag rapporteren adolescenten zelfs meer dan hun ouders en leerkrachten doen (Youngstrom, Loeber, & Stouthamer-Loeber, 2000). Het lijkt daarmee de meest relevante, betrouwbare en effectieve manier om informatie in te winnen bij deze doelgroep.

Referentielijst

- American Psychiatric Association (2000). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (4th ed., text revision). Washington, DC: APA.
- Armstrong, A. M. T., Brown, K. R. M., Brindley, R., Coreil, J., & McDermott, R. J. (2001). Frequent fliers, school phobias, and the sick student: School health personnel's perceptions of students who refuse school. *Journal of School Health, 81*, 552-559. doi:10.1111/j.1746-1561.2011.00626.x
- Arseneault, L., Bowes, L., & Shakoor, S. (2009). Bullying victimization in youths and mental health problems: "Much ado about nothing?" *Psychological Medicine, 29*, 1-13. doi:10.1007/s11218-011-9158-y
- Baker, H., & Wills, U. (1978). School Phobia: Classification and treatment. *British Journal of Psychiatry, 132*, 492-499. doi:10.1192/bjp.132.5.492
- Berry, G., Inejikian, M. A. & Tidwell, R. (1993). The school phobic child and the counselor: Identifying, understanding and helping. *Education, 114*, 37-45.
- Berg, I., Butler, A., & Pritchard, J. (1974). Psychiatric illness in the mothers of school phobic adolescents. *British Journal of Psychiatry, 123*, 466-467. doi:10.1192/bjp.125.5.466
- Berg, I., & Fielding, D. (1978). An evaluation of hospital in-patient treatment in adolescent School Phobia. *British Journal of Psychiatry, 132*, 500-505. doi:10.1192/bjp.132.5.500
- Bell-Dolan, D., Last, C. G., & Strauss, C. C. (1990). Symptoms of anxiety disorders in normal children. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 29*, 759-765. doi:10.1097/00004583-199009000-00014
- Birmaher, B., Khetarpal, S., Brent, D., Cully, M., Balach, L., Kaufman, J., & Neer, S. (1997). The Screen for Child Anxiety Related Emotional Disorders (SCARED): Scale construction and psychometric characteristics. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 36*, 545-553. doi:10.1097/00004583-199704000-00018
- Chitiyo, M. & Wheeler, J. (2006). School Phobia: Understanding a complex behavioral response. *Journal of Research in Special Educational Needs, 6*, 7-91. doi:10.1111/j.1471-3802.2006.00063.x
- Clark, D. B., Smith, M. G., Neighbors, B. D., Skerlec, L. M., & Randall, J. (1994). Anxiety disorders in adolescence: Characteristics, prevalence, and comorbidities. *Clinical Psychology Review, 14*, 113-137. doi:10.1016/0272-7358(94)90012-4
- Cohen, P., Cohen, J., Kasen, S., Velez, C. N., Hartmark, C., Johnson, J., . . . Streuning, E. L. (1993). An epidemiological study of disorders in late childhood and adolescence. Age- and gender specific prevalence. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines, 34*, 851-867. doi:10.1111/j.1469-

7610.1993.tb01094

- Compton, S. N., Nelson, A. H., & March, J. S. (2000). Social Phobia and Separation Anxiety symptoms in community and clinical samples of children and adolescents. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 39*, 1040-1046. doi:10.1097/00004583-200008000-00020
- Cooper, C. L., Hoel, H., Faragher, B. (2004). Bullying is detrimental to health, but all bullying behaviors are not necessarily equally damaging. *British Journal of Guidance & Counselling, 32*, 367-387. doi:0.1080/03069880410001723594
- Dake, J. A., Price, J. H., & Telljohann, S. K. (2003). The nature and extent of bullying at school. *Journal of School Health, 73*, 173-180. doi:10.1111/j.1746-1561.2003.tb03599.x
- Doobay, A. F. (2008) School refusal behavior associated with Separation Anxiety Disorder: A cognitive- behavioral approach to treatment. *Psychology in Schools, 45*, 261-272. doi:10.1002/pits.20299
- Eisen, A. R., & Schaefer, C. E. (2005). *Separation Anxiety in children and adolescents: An individualized approach to assessment and treatment*. New York, NY: Guilford Press.
- Elliott, J. G. (1999). Practitioner review: School refusal: Issues of conceptualization, assessment, and treatment. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 40*, 1001-1012. doi:10.1111/1469-7610.00519
- Erath, S. A., Flanagan, K. S., & Bierman, K. L. (2007). Social Anxiety and peer relations in early adolescence: Behavioral and cognitive factors. *Journal of Abnormal Child Psychology, 35*, 405-416. doi:10.1007/s10802-007-9099-2
- Fontaine, R., & Reveillere, C. (2004). Bullying at school: Description, vulnerability and psychopathological repercussions. *Annales Medico-Psychologiques, 162*, 588-594. doi:10.1016/j.amp.2004.06.009
- Francis, G., Last, C. G., Strauss, C. C. (1987). Expression of Separation Anxiety Disorder: The roles of age and gender. *Child Psychiatry and Human Development, 18*, 82-89. doi:10.1007/BF00709952
- Fremont, W. P. (2003). School refusal in children and adolescents. *American Family Physician, 68*, 1555-1560.
- Frisén, A., Hasselblad, T., & Holmqvist, K. (2012). What actually makes bullying stop? Reports from former victims. *Journal of Adolescence, 35*, 981-990. doi:10.1016/j.adolescence.2012.02.001
- Gladstone, G. L., Parker, G. B., & Malhi, G. S. (2006). Do bullied children become anxious and depressed adults? A cross-sectional investigation of the correlates of bullying and anxious depression. *The Journal of Nervous and Mental Disease, 194*, 201-208. doi:10.1097/01.nmd.0000202491.99719.c3

- Goldbaum, S., Craig, W. M., Pepler, D., & Connolly J. (2003). Developmental trajectories of victimization. *Journal of Applied School Psychology, 19*, 139-156.
doi:10.1300/J008v19n02_09
- Goodwin, R. D., Faravelli, C., Rosi, S., Cosci, F., Truglia, E., de Graaf, R. & Wittchen, H. U. (2005). The epidemiology of Panic Disorder and Agoraphobia in Europe. *European Neuropsychopharmacology, 15*, 435-443.
doi:10.1016/j.euroneuro.2005.04.012
- Grills, A. E., & Ollendick, T. H. (2002). Peer victimization, global self-worth, and anxiety in middle school children. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology, 31*, 59-68. doi:10.1207/S15374424JCCP3101_08
- Hale, W. W., Raaijmakers, Q., Muris, P., & Meeus, W. (2005). Psychometric properties of the Screen for Child Anxiety Related Emotional Disorders (SCARED) in the general adolescent population. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 44*, 283-290. doi:0890-8567/05/4403-0283
- Hale, W. W., Raaijmakers, Q., Muris, P., Van Hoof, A., & Meeus, W. (2008). Developmental trajectories of adolescent anxiety disorder symptoms: A 5-year prospective community study. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 47*, 556-564. doi:10.1097/CHI.0b013e3181676583
- Hansen, C., Sanders, S. L., Massaro, S., & Last C. G. (1998). Predictors of severity of absenteeism in children with anxiety-based school refusal. *Journal of Clinical Child Psychology, 27*, 246-254. doi:10.1207/s15374424jccp2703_2
- Harter, S., Whitesell, N., & Kowalski, P. (1992). Individual differences in the effects of educational transitions on young adolescent's perceptions of competence and motivational orientation. *American Educational Research Journal, 29*, 777-807.
doi:10.3102/00028312029004777
- Heath, C. P. (1985). *School Phobia: Etiology, evaluation and treatment*. Las Vegas, NV: National Association of School Psychologist.
- Hewitt, J. K., Silberg, J. L., Rutter, M., Simonoff, E., Meyer, J. M., Maes, H., . . . Eaves, L. J. (1997). Genetics and developmental psychopathology: 1. Phenotypic assessment in the Virginia twin study of adolescent behavioral development. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines, 38*, 943-963.
doi:10.1111/j.1469-7610.1997.tb01613.x
- Jansen, D. E. M. C., Veenstra, R., Ormel, J., Verhulst, F. C., & Reijneveld, S. S. (2011). Early risk factors for being a bully, victim, or bully/victim in late elementary and early secondary education. The longitudinal TRAILS study. *BioMed Central Public Health, 11*, 440-447. doi:10.1186/1471-2458-11-440
- Juvonen, J., Graham, S., & Schuster, M. A. (2003). Bullying among young adolescents: The strong, the weak, and the troubled. *Pediatrics, 112*, 1231-1237.

- Kendall, P. C., Brady, E. U., & Verduin, T. L. (2001). Comorbidity in childhood anxiety disorders and treatment outcome. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 40*, 787-794. doi:0.1097/00004583-200107000-00013
- Kochenderfer, B. J., & Ladd, G. W. (1996). Peer victimization: Cause or consequences of school maladjustment? *Child Development, 67*, 1305-1317. doi:10.1111/j.1467-8624.1996.tb01797.x
- La Greca, A. M., & Harrison, H. M. (2005). Adolescent peer relations, friendships, and romantic relationships: Do they predict Social Anxiety and Depression? *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology, 34*, 49-61. doi:10.1207/s15374424jccp3401_5
- Masi, G., Favilla, L., Mucci, M., & Millepiedi, S. (2000). Panic Disorder in clinically referred children and adolescents. *Child Psychiatry and Human Development, 31*, 139-151. doi:10.1007/s10578-006-0042-5
- McCabe, R., Antony, M., Summerfeldt, L., Liss, A., & Swinson, R. (2003). Preliminary examination of the relationship between anxiety disorders in adults and self-reported history of teasing or bullying experiences. *Cognitive Behavior Therapy, 32*, 187-193. doi:10.1080/16506070310005051
- McShane, G., & Walter, G., & Rey, J.M. (2001). Characteristics of adolescents with school refusal. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry, 35*, 822-826. doi:10.1046/J.1440-1614.2001.00955.x
- Mineka, S., & Zinbarg, R. (2006). A contemporary learning theory perspective on the etiology of anxiety disorders. *American Psychologist, 61*, 10-26. doi:10.1037/0003-066X.61.1.10
- Muris, P., Merckelbach, H., Mayer, B., & Prins, E. (2000). How serious are common childhood fears? *Behavior Research and Therapy, 38*, 217-228. doi:10.1016/S0005-7967(98)00204-6
- Nansel, T. R., Overpeck, M., Pilla, R. S., Ruan, W. J., Simons-Morton, B., & Scheidt, P. (2001). Bullying behaviors among US youth: Prevalence and association with psychosocial adjustment. *American Medical Association, 285*, 2094-2100. doi:10.1001/jama.285.16.2094
- Nichols, K. A., & Berg, I. (1970). School Phobia and self-evaluation. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 11*, 131-141. doi:10.1111/j.14697610.1970.tb01018.x
- Ollendick, T. H., Yang, B., King, N. J., & Dong, Q. (1996). Fears in American, Australian, Chinese, and Nigerian children and adolescents: A cross cultural study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 37*, 213-220. doi:10.1111/j.1469-7610.1996.tb01393.x

- Ollendick, T. H., King, N. J., & Muris, P. (2002). Fears and phobias in children: Phenomenology, epidemiology, and etiology. *Child and Adolescent Mental Health, 7*, 98-106. doi: 10.1111/1475-3588.00019
- Randa, R., & Wilcox, P. (2012). Avoidance at school: Further specifying the influence of disorder, victimization and fear. *Youth Violence and Juvenile Justice, 10*, 190-204. doi:10.1177/1541204011423765
- Ranta, K., Kaltiala-Heino, R., Rantanen, P., & Marttunen, M. (2009). Social Phobia in Finnish general adolescent population: Prevalence, comorbidity, individual and family correlates, and service use. *Depression and Anxiety, 26*, 528-536. doi:10.1002/da.20422
- Reitz, E., Prinzie, P., Dekovic, M., & Buist, K. L., (2008). Ouderlijke kennis, contacten met leeftijdgenoten en externaliserend probleemgedrag van adolescenten. Een longitudinaal onderzoek. *Kind en Adolescent, 29*, 134-146. doi:10.1007/BF03076753
- Roth, D. A., Coles, M. E., & Heimberg, R. G. (2002). The relationship between memories for childhood teasing and Anxiety and Depression in adulthood. *Journal of Anxiety Disorders, 16*, 149-164. doi:S0887-6185(01)00096-2
- Schwartz, D., McFadyen-Ketchum, S., Dodge, K. A., Pettit, G. S., & Bates, J. E. (1999). Early behavior problems as a predictor of later peer group victimization: Moderators and mediators in the pathways of social risk. *Journal of Abnormal Child Psychology, 27*, 191-201. doi:10.1023/A:1021948206165
- Siegel, R. S., La Greca, A. M., & Harrison, H. M. (2009). Peer victimization and Social Anxiety in adolescents: Prospective and reciprocal relationships. *Journal of Youth and Adolescence, 38*, 1096-1109. doi:10.1007/s10964-009-9392-1
- Slee, P. T. (1994). Situational and interpersonal correlates of anxiety associated with peer victimisation. *Child Psychiatry and Human Development, 25*, 97-107. doi:10.1007/BF02253289
- Sourander, A., Helstela, L., Helenius, H., & Piha, J. (2000). Persistence of bullying from childhood to adolescence: A longitudinal 8-year follow-up study. *Child Abuse & Neglect, 24*, 873-881. doi:10.1016/S0145-2134(00)00146-0
- Storch, E. A., Brassard, M. R., & Masia-Warner, C. L. (2003). The relationship of peer victimization to Social Anxiety and loneliness in adolescence. *Child Study Journal, 33*, 1-18.
- Storch, E. A., & Ledley, D. R. (2005). Peer victimization and psychological adjustment in children: Current knowledge and future directions. *Clinical Pediatrics, 44*, 29-38. doi:10.1177/000992280504400103

- Storch, E. A., Masia-Warner, C., Crisp, H. & Klein, R. G. (2005). Peer victimization and Social Anxiety in adolescence: A prospective study. *Aggressive Behavior, 31*, 437-452. doi:10.1002/ab.20093
- Storch, E. A., Roth, D. A., Coles, M. E., Heimberg, R. G., Bravata, E. A., & Moser, J. (2004). The measurement and impact of childhood teasing in a sample of young adults. *Journal of Anxiety Disorders, 18*, 681-694. doi:10.1016/j.janxdis.2003.09.003
- Van Hattum, M. J. C. (1997). *Pesten: Een onderzoek naar beleving, visie en handelen van leraren en leerlingen* (Academisch proefschrift). Universiteit van Amsterdam: Amsterdam.
- Van Oort, F. V. A., Greaves-Lord, K., Verhulst, F. C., Ormel, J., & Huizink, A. C. (2009). The developmental course of anxiety symptoms during adolescence: The TRAILS study. *Journal of Child Psychology & Psychiatry, 50*, 1209-1217. doi:10.1111/j.1469-7610.2009.02092.x.
- Vaughn, M. C., Fu, Q., Bender, K., DeLisi, M., Beaver, K. M., Perron, B. E., & Howard, M. O. (2010). Psychiatric correlates of bullying in the United States: Findings from a national sample. *Psychiatric Quarterly, 81*, 183-195. doi:10.1007/s11126-010-9128-0
- Vuijk, P., Van Lier, P. A. C., Crijnen, A. A. M., & Huizink, A. C. (2006). Testing sex-specific pathways from peer victimization to Anxiety and Depression in early adolescents through a randomized intervention trial. *Journal of Affective Disorders, 100*, 221-226. doi:10.1016/j.jad.2006.11.003
- Westenberg, M. P., Siebelink, B. M., Warmenhoven, N. J. C., & Treffers, P. D. A. (1999). Separation Anxiety and overanxious disorders: Relations to age and level of psychosocial maturity. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 38*, 1000-1007. doi:10.1097/00004583-199908000-00016
- Wicks-Nelson, R., & Israel, A. (2006). *Behavior disorders of childhood*. New Jersey, NY: Prentice Hall.
- Wicks-Nelson, R., & Israel, A. (2009). *Abnormal Child and Adolescent Psychology* (7th edition, 133-135). New Jersey, NY: Prentice Hall.
- Wigfield, A., Eccles, J. S., Iver, D. M., Reuman, D. A., & Midgley, C. (1993). Transitions during early adolescence: Changes in children's domain-specific self-perceptions and general self-esteem across the transition to junior high school. *Developmental Psychology, 27*, 552-565. doi:10.1037/0012-1649.27.4.552
- Wittchen, H. U., Stein, M. B., & Kessler, R. C. (1999). Social fears and Social Phobia in a community sample of adolescents and young adults: Prevalence, risk factors and co-morbidity. *Psychological Medicine, 29*, 309-323. doi:S003329179800817

Youngstrom, E., Loeber, R., & Stouthamer-Loeber, M. (2000). Patterns and correlates of agreement between parent, teacher, and male adolescent ratings of externalizing and internalizing problems. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 68*, 1038-1050. doi:10.1037//0022-006X.68.6.1038